DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA
DE
MORBIS FEMINARUM DIVERSIS

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

MAGNIFICI DOMINI

PRAESIDIS AC DIRECTORIS

SPECTABILIS

DOMINI DECANI

AC

CLARISSIMORUM D. D. PROFESSORUM

PRO

DOCTORIS MEDICINAE LAUREA

SUMMISQUE IN MEDICINA HONORIBUS

ET

PRIVILEGIIS RITE OBTINENDIS

IN

ALMA AC CELEBERRIMA REGIA

SCIENTIARUM UNIVERSITATE HUNGARICA

PUBLICAE DISQUISITIONI

SUBMITTIT

ADALBERTUS DEUTSCH

HUNGARUS N. KÖRÖSIENSIS.

In theses adnexas disputabitur in palatio universitatis majore
mensis die 1845.

Pestini.

Typis Josephi Beimel.

Benned multam — jelen 's jövőm
Benned van mindenem
Oh, hon te vér szerezte kincs,
Te drága gyöngy nekem!

Bajza.

A

LEGBECSESEBB CSALÁDJÁNAK,

tisztelet és hála jeléül

ajánlja

a szerző.

Mielőtt a nők betegségeit elősorolnám, szükségesnek látom, hogy a női életműség rendes állapotját, rendes működéseit röviden előadjam, s e szerint értekezésem két szakaszra fog oszlani, az első szakaszban a női egészséges alkatot, életműségének rendszerű folyamát adandom elő, párhuzamot vonva a nő és férfi között; a második szakaszban a női életműködések zavart állapotját, vagyis csupán a nőket megtámadni szokott betegségeket terjesztem elő.

I. SZAKASZ.

A nő, élettanilag véve.

Gyógyitanunk nem lehet betegségeket, ha az emberi életműséget rendszerű állapotjában nem esmerjük. Ezen élettani tulajdonok ösmérete a nőknél annyival inkább szükségessé válik, minthogy a nő és férfi alkat, a nő és férfi természet egymástól mind szellemi, mind természettani, vagyis anyagi viszonyaira nézve egymástól igen sokban különbözik.

A.

A nöi egyéniség boncz- és élettani tekintetben.

Nem czélom itt tökéletes boncztant, vagy élettant irni, hanem csupán a nő és férfi alkat, a nő és férfi életműködések közti különbséget kiemelni. Ezen különbség alapszik az életművek alakján, alkatán, nagyságán, azoknak különböző működésein.

A nő csontváza sokkal kellemesebb a férfiénál, ugy hogy az egészet tekintve, a nők már e részben is megér-

demlik a szépnem nevezetet. A női csont fehérebb, rajta minden vonalok, minden hajlások finomabbak, eresztékei kisebbek s az öszhangzást nem zavarók. A fő egykissé hátrább hajlott, kisebb, az arcz csontjai a koponya csontokhoz képest kisebbek, a koponya feneke szűkebb, s igy a halanték és áll-tájékok kissé összenyomottaknak látszanak; az edényeket és idegeket átbocsátó, vagy magokban tartó likak és csatornák szűkebbek. A mellkas felső része keskenyebb, mint az alsó, ugy hogy olly csürök (conus) alakúnak tetszik, mellynek talapja lefelé, hegye pedig fölfelé van irányozva. A bordák sokkal véknyabbak, finomabbak, rövidebbek és mozgékonyabbak, s ezen mozgékonyság kipótolja a lélekzésben a mellkas szük volta által okozott fogyatkozást. A gerincz oszlop csatornája, s az idegeket kibocsátó csigolya-lyukak nagyobb belvilággal birnak. A medenczének minden átmérői nagyobbak, kivévén egyet; ennek szálagai és porczai szélesebbek és erősebbek; a keresztcsont lapos, hátrahajlott, a farcsik csont mozgékonyabb s előrehajlo. A térdek csontizesülései vastagabbak; mind a fel- mind az alvégtagok vékonyabbak s általában finomabbak.

A mi az egész test alakját és alkatát illeti, legnagyobb különbséget szemlélünk a szűlő részeken, ezekután jő az emlők kifejlődése stb.

A véredény-rendszer nem bir olly vastag, és erős edényekkel; de a függér lefelé igyeksző része, és a has zsigereket ellátó üterek belvilága nagyobb; az edények száma az alvégtagokban a has életműveiben és a szülő részékben olly nagy, hogy e részek a nőknél ez okból gyuladásra nagyon hajlandókká tétetnek. A vérnek nagyobb bősége irányoztatik a belrészekre, innen a bőr fehérebb, de annál nagyobb a vérfolyásokrai hajlam. A nyirk-edények és mirigyek sokkal inkább működnek az asszonynál. — Az agyvelő általában kicsinynek — de a többi életművekhezi viszonyban nagyobbnak tetszik; de az agy idegei (nervi cerebrales) a szag- és lát ideget kivéve, vékonyabbak, kül

végpontjaik pedig vastagabbak; a medencze ideg fonatai a nemző részekhez menő idegekkel egyben jobban ki vannak fejlődve. — Az izmok vékonyabbak, az izomróstok nem olly merők, mint a férfinál. A sejtszövet puhább és nagyobb mennyiségű, innen van, hogy a nők tagai kerekdedebbek, és kövérebbek.

A mi illeti az erőnyi, vagy életműködési folyamokat a nő nem bir olly erővel hatni vissza az ingerekre, de annál fogékonyabb az ingerekhezi arányban. A nő hamarabb megbetegszik, de élet erői nagyobbak, s nyavalyájából könnyebben gyógyúl. Sokkal inkább ki vannak téve az ideges bántalmaknak, az izgékonyság, ingerlékenység nálok sokkal nagyobb fokon mutatkozik. A mélyebb gondolkozásra nem annyira alkalmasok, bár házi ügyeiket bölcsen tudják is kormányozni. A vérkerengés nálok sebesebb, mivel a tüdők szűkebbek, s a vér kevesebb mennyiségének élenyűlhetését a gyorsaság pótolja. Az áthasonlítás nőknél jobb, kevesebb étket is kivánnak. A bőr, gőzölgés bővebb a vizellet kevesebb, de töményebb. Szék- és vizellet kiüritéseiket tovább képesek eltartani.

A mi illeti a nemzés munkálatát, ez olly különös, hogy ennek előzményei, a serdülőkor előtünte, a havitisztulás beállása stb. valamint a foganzás, szülés, szoptatás munkálatai külön köteteket kivánnának.

B.

A nöi egyéniség szellemi tulajdonai.

Már fölebb is emlitők, hogy a nő nem bir olly élés elmével, nem bir olly komoly olly mély belátással, mint a férfi, s innen származott azon magyar közmondás: „hoszszu haj, rövid ész;“ de távol legyen, hogy ezt általánosan venném, sokkal jobban tisztelem a szépnemet, mint sem meg akarnám tőle tagadni a tiszta, okos, józan gondolkozás tehetségeit; nem, ezt általában róluk nem állithatjuk, mert a derék, tiszta gondolkozású, sőt bölcs nőknek számos példáit találjuk, és talán onnan eredt a fölebbi rága-

lom, hogy a nők tudományos neveltetése nem olly rendszeres mint a férfiaké. Nagyon hirtelen fölfog a nő bármit is, de annak csak felszinét látja, mélyére nem hat le; elvont képzeteket (ideas abstractas) nem képes ugy alkotni mint a férfi; de képzelő tehetsége mégis szörnyen élénk, hamar lángra lobban, hamar is szétoszlik, más eszmék által az előbbi mintegy helyéből kiszoríttatván. Erkölcsi tulajdonait a nőknek leginkább ingerlékenységök aránya szerint kell mérnünk; tulzók ők a szerelemben, haragban, gyülölségben; nők voltak a muzsák, grátiák, de női alakot ruháztak a furiákra is. A babonaság könnyen gyökeret ver a nő kebelben, könnyen megfészkeli itt magát a boszszuállás is; a hiúság, tetszvágy, irigység, tettetés, tudnivágyás, rágalmazás, könnyelműség, ingékonyság, akarati gyöngeség stb. a nőknek szinte kitünő jellemeihez tartoznak; — de a szelidség, nyájasság gyöngédség, stb. szinte jellemük fényesb oldalát teszi. —

A nö természeti jelleme általában.

A nő egész életműsége mintegy két életre van számolva; nála a nemi működések első a férfinál pedig másodlagos czélra rendelvék, mit a nemző részek helyzete is mutàtni látszik. Az emésztő, áthasonlitó tehetség sokkal sebesebb, de nem olly erős s nem olly tartós mint a férfinál. A fölszivás (absorbtio) és mint mondám az áthasonlitás nálok sokkal gyorsabb, ezt mutatja testöknek gyorsabb kifejlődése, s az elvesztett részeknek gyorsabb viszszapótlása. Ide tartozik a fölebb emlitett ingerlékenység, izgékonyság. Általában sokban hasonlít a nő egész jelleme a gyermekéhez.

II. SZAKASZ.

A nő kortanilag véve.

1. Hószám

A nők nemi életének virága a havi tisztulás, jele és kelléke ez a kifejlett női test egészségének, mennél rendesebben folyik, annál egészségesebb a nő. Több kórok

azonban e kiüritést sokképen megzavarhatják, késleltethetik, vagy egészen elnyomhatják. E kiürités a mi égaljunk alatt a 14-ik — 22-ik évek között szokott beállani. Ennek zavarai az egész életműség egészségére nagyon kártékony befolyással vannak; gyakran a nőt egész éltén át kinzó nyavalyákat hivnak létre. Zavar történik pedig az időre — minőség-és mennyiségre nézve. Az időre nézve vagy korán beáll a havitisztulás, vagy nagyon későn kerül elő. A mennyiséget tekintve, vagy fölötte tulzó, vagy nagyon csekély, sőt a rendes előkerülési idő alatt mi sem mutatkozik, hanem egészen el van nyomatva. A minőségre nézve vagy fájdalmas, nehéz, vegyületében elváltozott vértmutató; vagy nem a rendes, hanem más életmű által választatik el; vagy a vénhedés időszaka (anni climacterici) közeledtével különbféle életműi zavarokat és betegségeket okoz. Mind ezekről röviden értekezendünk. —

a) A kora havi tisztulás (menstrua praecocia).

A nemző részekből kifolyó minden vért hószámi vérnek neveznünk nem kell. Hanem minden esetre történnek korai havitisztulások, például az orvosi tár s 1844-ki majus 12-én kijött lapjában emlitve van egy eset, több orvos által (mint valóban különösség) bebizonyitott, hogy t. i. egy alig 4 éves kis leánykán rendes havitisztulás mutatkozott; (Ungh megyében) emlői csaknem egészen ki voltak fejlődve, a csecsbimbó nyilván kitűnt, és körtére (area) rendes barnás szinű volt, mint az egészen felserdülteknél. Az illy kora havitisztulások többnyire erőműves ingerléseknek, izgatásoknak következménye; de sokat teszen a havitisztulás kora beállására az ülő életmód, az elkényeztetett, puha nevelés, a meleg égalj. A nagyobb rangnak leányain többnyire hamarább előtünik ez; valamint a meleg égalj lakóinál is, ugy hogy négerek közt a 9 — 10 éves leány tökéletesen kifejlett, Chinában 11 — 12 éves leányok mind férjhez menendők, midőn ellenben a hideg égalj alatt gyakran a 20 éves leány sem érett. Általában mondhatni, hogy a havitisztúlás kora beállása gyöngébb testalkatot és sokkal

erősebb nemi ösztönt feltételez. Némellyek okul hozzák fel a féregkórt (helminthiasis), bőrkütegeket, szerelmes könyvek olvasását. Mint lehet megakadályoztatni hacsak némileg is e kóros változást? — természetesen az inditó okok elháritása által; de ha már egyszer rendes folyást vett, ezt erőszakosan elnyomni nem tanácsos, sőt az elnyomott tisztulást ismét helyre kell állitanunk. Hol az önfertőzés okozta a kóros kifolyást, csak nagy bajjal segíthet az orvos az ezáltal okozott egészségi zavarokon. Azon gyógyinditványok, mellyek által e kórt legyőzhetjük, leginkább az életműség ereje helyreállitásában, különösen a nemzőrészek erősitésében áll. Az indokok eltávolitandók, tápláló, de nem ingerlő tápeszközök alkalmazandók, szükséges egyszersmind a léleknek némi szórakozást szerezni. Azonban gyógyszereket is szükség sok esetben alkalmaznunk, illyenek: a) az erősitők (roborantia), mint a vas, vasas fördők, pérni héjj stb. b) izgató szerek, mint különféle szagos füvek főzete, szarvas-szarn-lél, büdös aszat, pézsma, fahéjj, léles kenőcsök, fűszeres meleg borogatások, és c) néha szükséges a fölötte nagy ideg gyöngeséget, érzékenységet lecsillapitanunk, ekkor bóditókat, ideg gyöngeség ellenieket alkalmazunk. d) Ha nagy fájdalmak jelenkeznek a kereszttájon, az itt meggyűlt pangó vér öszvetolulásán nehány nadály által segitünk. e) Ha a vérfolyás nagyon tulzó, fahéjjfestvényt, vilsavat, vagy tejfölös timsót stb. és nyugalmat ajánlunk.

b) A késöi havitisztulás (menstruatio serotina)

Ezen állapot csupán akkor lesz kóros, ha már a test annyira kifejlődött, hogy a tisztulásnak rendes állapotban már jelen kellett volna lenni. Ennek következményei: szorongattatás, szédülés, bódultság, főfájás, kereszt fájdalmak, tagnehézség, has érzékenység, puffadás, és néha fehér folyás; a fentebbiekből ismét más kórok erednek, u. m. a nemesebb életművekrei vértolúlás, vérpangás, néha vérömleng az agyban, tüdőkben; továbbá ideges bántalmak, nőideg kór (hysteriasis), mindennemű görcsök, szivszorú-

lás, komor kór, őrültség, gutaütés, — vagy sáppadt kór, tüdővész, aszkór, vizkór, és más senyvek.

Indokai ennek erőművesek, vagy erőnyiek; gyógyitását az okok különbözősége módositandja. Az erőműves okokat műtétel- által kell eltávolitanunk, az erőnyieket (caus. dynam) pedig illő szerek alkalmazásával kell megtörnünk; vigyázzunk azonban, hogy főczél ne legyen mindig a tisztulás előhozni akarása, mert néha általános kór miatt marad későre a tisztulás, s e kórt ha meg lábolá a beteg leány, havitisztulása is be fog állani. Néha okul szolgál a vérbőség, az edények telűltsége az erős izmos egyénekben; ez esetben a vért kevesbiteni, ritkitani szükséges vérbocsátások, érvágások által; belsőleg oldó középsókat és oldó főzeteket adunk, külsőleg nadályokat s véres köppölyöket rakunk a gátra, a czombok belső oldalára és a szemérem tájra. Ha erőhiány (asthenia) okozza a késői havi tisztulást, mire a beteg sáppadt, gyönge küleméből, testének alantfoku hőmérsékletéből, a gyönge, lassu érütésből s a sáppadt kórrai hajlamból következtetünk: itt az erősitő és zsongitó szerekhez nyúlunk, millyenek a vas készitményei, a balzsamok stb. — Hol a méh ingerszülte görcsei szolgálnak okúl, görcsellenes szerek alkalmazandók. Ha az ingerlékenység, érzékenység tompa: szállékony izgató szereket rendelünk. — Hol féregkór, vagy általános senyvek, mint görvély- és buja kór stb. tartják fel a tisztúlást, e kórok ellen irányozzuk gyógymódunkat. Az okokat egyébiránt az orvos mély belátása fogja elösmerni.

c) Tulzó hószám (metrorrhagia).

E kórra kell ismernünk, ha a szülőrészekből a rendes havitisztúlás ideje alatt a rendesnél több, sőt túlzó mennyiségű vér folyik ki; vagy a tisztalás igen hosszas ideig tart, ugy hogy csaknem ott éri egyik a másikat. — Illyenkor az érütés gyönge, kihagyó, a test lankadt, a végtagok hidegek; a kedély szomorú, gyakran szivszorulás és ájuldozás áll be, ezeknek szomorú következményeivel egyben. — E kórnak kedveznek mindazon okok, mel-

lyek a vérnek a méhre történő tolulását elősegítik, illyen a méh gyurmájának s véreremeinek petyhüdsége, a méhnek bármi ok általi öszveszoríttatása; telhetetlen nemi ösztön s ebből származó őrültség (nymphomania); önfertőzés, sülyös vérbomlás, vérkorcsvegy stb. — A rögtöni sok vérvesztést ájulás, tetsz- és valódi halál, a hosszas vérvesztést pedig általános elgyöngülés, nőidegkór, senyvekrei hajlam követi. — Gyógymódja palástoló és gyökeres. — Hol vérbőség van jelen, és lobos jellem bélyegzi a tulzó vérfolyást, belsőleg lágyitó főzeteket rendelünk lobellenes középsókkal, néha vért is bocsátunk. Ha a méh gyöngesége petyhüdsége tartja föl a tulos vérfolyást, vagy a gyakori szülés, ülő életmód szolgál okul: segélyt hozandnak a keser-fanyar- fűszeres szerek, a kina, fűzal, narancshéjj, japanföld, kinó mézga, fahéj, kénsav; a nagyobb tompaság s gyöngeség erősitő élet- s gyógyrendet kiván. Hol föl van magasztalva az érzékenység, ott görcsellenes szerek szükségesek, igy hánytató gyökér, tört adagban, később mákonnyal, és legczélszerűbb a Doverpora. — A palástoló gyógy, a vérfolyás mérséklését tűzi ki czélul, s ez eléretik a legerősb öszvehúzó szerek alkalmazása mellett, illyen a timsó, fahéj festvény (30 — 50 csöpp egy adagra vizben), hideg borongatások a méh tájára, boros vagy timsóoldatos kérők (turundae), a mellyeket a méhhüvelybe kell betolni; — e mellet főszer a nyugalom, vizirányos fekvés; néha a czombokat erősen be szokták pólyázni.

d) Fölötte csekély havi tisztulás (menstrua nimis parca.)

E kórt a kifolyó vér csekély mennyiségén kivül a következő tünemények jellemzik: szédelgés, fülzúgás, az emlők feszülése, más életművek vérzése, undor, böfögés, szivszorulás. E baj a fölebbivel sarkilag ellenkezik, és ha soká tart, magát a méh szerkezetét is annyira elváltoztathatja, hogy többé a tisztulásra képtelen leend. Okai: általános gyöngeség visszatermési erőhiány; a ki nem elégitett nemi ösztön következtében a méhgyurma rostjainak izgatott állapotja; különbféle elfajulások stb. Ha gyöngeség

van jelen, erősitő szereket adunk, ha pedig elfajulások okozzák a bajt, vagy műtétel által segitünk, vagy a következő s okosan választandó szerekhez folyamodunk, millyenek: a nadragulya, bürök, szappan, borostyán meggyviz, dárdanyszerek, kénegek (sulphureta), higany készitmények stb. s ezeket belsőleg s külsőleg fürdők és fecskendések utján alkalmazzuk.

e) Hószám fölakadás (menostasia)

Ezt nem kell öszvezavarnunk az alább leirt hószám elnyomatással, mellyet különféle kórjelek szoktak követni, és a kettő közti lényeges különbség az, hogy a fölakadás (obstructio menstruorum vel menostasia) a hószámnak rendes időre megnem jelenését, az elnyomás pedig (suppressio) a már folyásnak indult tisztulás hirteleni félben szakadását jelenti. — Néha jele ez a beállt terhességnek is, de hogy a más okok által előhozotatt a terhességitől megösmerhessük, várakoznunk kell a gyógymód erősebb neméнek alkalmazásával. Okai lehetnek: az általános gyöngeség, s a has zsigerek tömülései; amazon erősitő szerekkel segitünk, ezeken pedig oldókkal. Néha okát nem tudjuk kipuhatolni, 's illyenkor az idegbántalmak és senyvek elkerűlésére méhvérhajtó (emmenagoga) szereket rendelünk, mellyek vagy odavonók, vagy erőshajtók; az előbbiekhez tartoznak a csipős lábvizek, czombdörzsölés, csörék, nadályok alkalmazása a nemző részekre, véres köppölyök s kutacsok a czomb belszinére stb. Erős hajtók (méhvérhajtók, gyermekvesztők) pedig: a sáfrány, kappanőr, cziczkóró, ammoniak mézga, galban mézga, büdös aszat, myrrha; kénvirág rheummal, aloe, fekete hunyor, borostyán- és boróka bogyók, léles erős borok, állati illó olaj, minden termény balzsamok, gratiola, terpentinfélék, a tiszafa (taxus baccata) bogyói, szabina boróka stb.

f.) Hószám elnyomatás (suppressio menstruorum)

A folyásban lévő havi tisztulást gyakran elnyomják: a lelki erős szenvedélyek által okozott ingerek, a nagy megerőtetés, a hirtelen meghűlés, a gyomornak izgató

étkekkel tele tömése, s ennek következtében heveny lobos bántalom jő létre, loblázzal, vértolulással, sőt némelly nemesebb életművek gyuladásával is párosulva; illy esetben nem ritka a méhlob, hashártyalob stb. Gyógymódunkat az okok és tünemények ellen kell intéznünk, a kór természetét s okát is figyelembe véve. A lobos állapotot jegyzi az erős lobláz, erős, gyors, teljes érütés, — s ez ellen helybelileg vagy általánosan alkalmazandó lobellenes szerek használandók. Ha a lobos jellem meg van törve, vagy csak görcsös állapot volna jelen, nagy hasznuak a lágyitó főzetek beléndek- vonattal, a sáfrány, a hódony (castoreum) szekfűvirág- forrázat, mellyhez egy kis mákony- festvényt is adhatni; külsőleg erős lábfördők, fűszeres borogatások a nemző részekre stb. mint már előadók, nagy haszonnal alkalmaztatnak.

g) Fájdalmas, nehéz havitisztulás (menstrua dolorifica difficilia.

Fájdalmas, nehéz havitisztulásnak mondatik az, midőn a hószám erőfogyással, főfájással, fogfájással, bélfájdalmakkal, hányással, sőt hányhasfolyással, (cholera) ájúldozással, rángással, őrűltséggel, komorkórral stb. szövetkezve folyik, melly kórjelek néha megelőzik, néha követik a tisztúlást. Okul szolgál itt a méhrendszer ingerlése, izgatása; illy inger az önfertőzés szerelmi kicsapongás, nőidegkór, a has és méh edényeinek töműlt állapotja; féregkór (helminthiasis); vérbőség stb. — E kór az életet keserűvé teszi, magtalanságot is okoz. — A mi gyógyitást illeti, első gyógyjavallat az okoknak elháritása, ha ekkor sem hagyna alább a baj, igyekezni kell a méhrendszernek helybei és általános görcsrei hajlamát, és gyöngeségét elnyomni; e czélra a rohamok alatt mákonyt adunk fejetben, — a méh tájra bóditó borogatásokat rakunk; meleg félfördőket rendelünk; minthogy pedig kivált vérmeseknél a mákony főfájást okozhatna, e helyett nekik csalmatok vonatot ajánlunk; a rohamok után hosszasabb ideig kell adnunk büdös aszatot, vagy káfort, qvassiát, fölereszlett ás-

vány savakat, vasat és hideg fördőket. Az oldósókat tartó melegfördők is igen hasznosak.

h) Helyettes havitisztulás (menstrua suppletoria vel vicaria).

Néha a hószámfolyás hirtelen félbeszakasztatván, vagy be nem állván, megtörténik, hogy ő más életmű vérzik; például a bélcsőn hónaponként rendes idő szerint bizonyos mennyiségű s a hószámnak megfelelő vér ürűl ki. Megesik az is, hogy valamelly életmű vérhelyett bővebb nedveket választ él, igy p. o. történnek a hónap bizonyos idejében bő izzadások, bővebb vizelés stb. — mellyek a hószám folyását helyettesitik. A helyettesen vérző életművek vagy hajlandók a vérzésekre szerkezetöknél fogva, igy a tüdők, orr, gyomor, egyenes vagy végbél, vagy ollyak is vérzenek, mellyek különben sértés nélkül vérzeni nem szoktak; igy a fül, ajkak, az ujjak hegye, köldök, a karczozott tájak, fekélyek, elmetszett tagok stb. Hogy helyes gyógyjavallatot állitsunk föl, szükséges az okot kifürkészni; illyen ok a meghülés, lelkiindulatok; az áthasonlitási erők túlságos volta; a méhrendszer tompa volta, a vénhedési időszak közeledtével; erőműves akadályok; a méhhiány (fölötte ritkán), — melly esetekben más kiüritési útat szükség választania a természetnek. — A gyógyitáskor csak azon esetben kell hirtelen eláll itani a rendellenes kiüritést, hol nagy gyöngeség van jelen; lobos állapot ellen lobellenes módot követünk. Egyéb okokat tekintve is szintén helyes gyógymódot fog találni az értelmes orvos (lásd a hószám elnyomatását).

i) Hószám megszünés, és következményei.

A vénhedés közeledtével (nálunk 45—50-dik évben) lassanként megszünik a havitisztulás, és többnyire sokféle alkalmatlan kórok ennek következményei; igy p. o. vértolúlás a főre, tüdőkre, gyomorra: vérzések az életművekben; nőidegkór, görcsök, szivszorúlás, börvész, köszvény, vérkorcsvegyek. — A vértolúlások ellen vérbocsátást, és lobellenes sókat ajánlunk, az idegkórokat idegcsillapitókkal. fölereszteтt ásvány savakkal szüntetjük: a senyveknek pedig saját — gyógymódjuk szerint, és a lábikrára, vagy karra

alkalmazott elvezető kutacsok alkalmazásával igyekszünk elejét venni. — Egyébiránt a jó egészséggel biró, de már csak nem hószám-vesztett nőknek csak jó életrendet ajánlunk. Hol vértolúlások jelenkeznek, egy évben egyszer kétszer nem fog ártani az érvágás, vagy köppölyözés.

2. A terhesek nyavalyái.

A terhességet, mint ollyat nem kell a betegségek sorába helyeznünk, de a belőle következhető kórokat annál nagyobb figyelemre kell méltatnunk, minthogy azon kórok kimenetelétől két élet — az anya és magzat élete függ. A terheseken, kivált a kik érzékenyebbek, gyöngébbek, stb. sokszor jőnek elő kóros változások. A méh élete föl lévén magasztalva a terhesség alatt, igen nagy befolyással bir az egész életműség élet folyamára; nagysága által nyomja a szomszéd részeket a hasban, maga a méh is izgattatik viszont. Innen erőműves és erőnyi kórok fejlődhetnek ki, millyenek a főfájás, szédülés, fogfájás, étundor, hányás- húgyrekedés, epeválasztási zavarok, izzadás hiány, különbféle bőrkütegek, szivdobogás, nehéz lélekzés, köhögés, görcsök, vérzések, lelki bajok s zavarok, lábvizdag, láb-visszérdag stb. mellyekről ugyan különösen értekeznem e lapok kevésre számolt mennyisége nem engedi, csak röviden érintek meg némellyeket.

A tagszaggatás és fogfájás ellen, ha az egyén vérmes czélszerű az érvágás, de gyakran a borókával, borostyán kővel vagy rágyantával (mastix) megfüstölt posztóvali dörzsölés legtöbbet ér. Ezenkivül egy kis zacskót kell megtölteni korpával, kevés sóval, vagy székfű- virággal, bodza virág- és káforral, ezt melegen rátenni a fájdalmas tagra, vagy az arczra. Belsőleg hasznos szer a bodza thea.

Az undor, étvágyvesztés, hányás esetében Berstein Gottf. érvágást ajánl; de megjegyzi, hogy ez a gyomor elrontásából is származhatván, illyenkor középsókat kell rhenmmal használni, s utánna szekfűvirág theát inni, czitrom savval savanyitva. Minthogy sok terhesek a meleg italt ki nem állhatják, a mondottakat hidegen is adhatni.

vagy ezek helyett középső tartalmu vizeket itathatunk velök, Ha nagy hányásrai ösztön van jelen, és az epecsorvának jelei nincsenek, vizes rheum festvényt (tinct. rhei aquos) mákszörppel adhatunk a betegnek; ha pedig epecsorvát találunk, vagy sejditünk a gyomorban, óránként gyönge hánytatót adhatunk kanalankéut hánytató borkő óldatból (2 szemer 2 obon vizre, $^1/_2$ obon mályvaszörppel) mig csak az erőszakos hányás meg nem csöndesül, mi ha megkönnyűlt, a szert félretesszük. Néha a hányást az idegek izgatottsága tartja fel; illyenkor hasznos szer a tiszta borkő kis adagban, vagy egy kis szerecsendió czukorral (Koerber, de nausea et vomitu gravidarum. Götting. 1787).

A köhögést mályva vagy mákszörppel és székfű virág főzettel igyekszünk elállitani.

Görcsök ellen hasznos szer a székfűvirág főzetbőli csőre, mellyhez egy kanál mákolaj, vagy főzött beléndek olaj adatik. Illyen olajakkal, kenni nagyon czélszerű a görcs fogta részeket, ezekhez könleglélt adván. Jót tesznek a meleg és fűszeres lágy borogatások, és a félfördők is, de ez utóbbiak inkább csak szülés előtt alkalmaztassanak.

Gyakran földagadnak a terhes lábai, és visszérdagok is támadnak a lábakon. Illy esetben sokszor a gyermek nagyon a medencze szélének dőlt — s a terhesnek szokott fekvését meg kell változtatnia, ha azelőtt jobb oldalon feküdt többnyire, s igy a gyermek teste is ide hajolt volt: most a baloldali fekvést válassza; gyönge hashajtókat is adni a betegnek, igen czélszerü; azonban a dagadt részeket hideg vizzel kell mosogatni, vagy a szoros polyázáshoz nyúlni. — Ha a daganat a szemérem zajkakon mutatkozik, nem csak nagy fájdalmat okoz a szűlés alatt, hanem erős vérzést is hozhat elő. Ez ellen meleg fűszeres borogatásokat kell alkalmaznunk a szűlés előtt, vagy szárazon, vagy borban, boreczetben, vagy tejben stb. — vizzel vegyitve főzötteket; később ezeket félretéve Goulard vizével és káforléllel kell a daganatot eloszlatni.

A terheseknél keletkező aranyér ellen a csőrék al-

kalmazása s belsőleg középsók (de nem sokszor adva) — jó szolgálatot tesznek. A kereszt táját hideg vizzel kell mosogatni, valamint az alfelet is; ha arauyeres csomók is vannak jelen, ezekre lágyitó és bódár olajakat és kenőcsöket rendelünk.

A terheseket meglepni szokott nehéz vizellés ellen húgyhajtó szereket adni hasztalan, sőt ártalmas is; legjobb pöscsapot alkalmazni, valahányszor szükséges, e mellett gyönge lágyitó nyákos főzeteket adni. Ezeket használhatni akkor is; ha talán véres vizellet állana be. Illyenkor az étrend gyönge, lobellenes legyen, és a betegnek nagyon ajánlandó a nyugalom, és a vizirányos fekvés.

Az igen érzékeny nők a terhesség első 4—5 hónap, jában sok ideges tüneményeket mutatnak, mindig félnek-rettegnek, álmukban is borzasztó képek által kinoztatnak, mindenök fáj, a nélkül hogy valamijök különösen fájna. Az illyek könnyen idő előtt szülnek, s legjobban teszik, ha szabad légen sokat tartózkodnak, némi hozzájok mért — de nem erős testmozgást, és testgyakorlatot visznek véghez, és erősitő szerekkel élnek, illyen szer a kina, mellynek használatát néha lágyitő csőrék és középsók szakasszák félbe. Az illyen ideggyönge nők gyakran különös vágyat mutatnak valami tárgy iránt, vagy sokszor szokatlan ételeket is kivánnak (malacia et pica).

A terhesség végével, szűlés alatt és után egy iszonyú nehéz idegkór (eclampsia gravidarum et parturientium) által lepethetnek meg a nők, mellynek rohamai gyakran csak a halállal végződnek be 8—9 vagy kevesebb órák alatt is; gyakran ugyan több időközt engednek egyik rohamtól a másikig. A roham alatt alatt a beteg eszméletét elveszti, feje forró, szeme meredt, látája kitágúlt, érveréses gyors, erős, de görcsös, tagaiban görcsös vonaglások vannak, a lélekzés sebes, kapkodó, hangos, a fogak néha összekoczognak, néha állgörcs is van jelen (trismus); a száj szélére nyálhab buborékozik ki stb.

Ezen iszonyú idegkór okai lehetnek: az agyra tódúló

nagyobb vértömeg, vérbőség, a testet összeszoritó ruhák; heves lelki indulatok, külerőszakok, mellyek a méhre és hasra hatottak, nagy test mozgás, bő vérfolyások, méh küli terhesség, — a szűlők és betegágyasoknál bevett azon rosz szokás, miszerint a bábák is, kivált falun azt állitják, — hogy a beteg-ágyasnak szükség magát borral és pálinkával tele inni, ha ugyan előbbi erejét visszanyerni akarja; okul szolgál még a méhet környező idegfonatnak (mit az újabb időben nyomoztak ki) ingerlése; továbbá a könnyű szűlés, midőn a gyermek a méhből kisikolván a szülő részeket csiklándá, és ez annyira felmagasztalja az idegrendszer érzékenységét, hogy annak cselekvősége görcsökben, rángalmakban és nehézkór alakjában jelenkezik, — mint okot tekinthetni még a nehéz szűlést is. — A gyógyitás fölötte kétes eredményű; először is érvagással igyekszünk a főről levonni a vért, de ennek rögtöninek kell lenni; a főre hideg borogatásokat rakunk, a végtagokat mustár tésztával borogatjuk be stb. Azonban minthogy e nehéz kórnak gócza (focus) a méh tájra (szülés után) jeges borogatásokat alkalmazhatni, hogy igy hideg által eltompitsuk a méhre szolgáló idegek érzékenységét; szinte ajánlanak hideg befecskendéseket a méhhüvelyen át — sőt Schönlein a betegágyasok nehéz kórában paprika főzetet is fecskend be, inkább a szinte kétes kimenetű gyúladást igyekezvén előhozni, mint hogy a beteg az ideges rohamok alatt meghaljon. Belsőleg ritkán lehet valami szereket beadni, minthogy közönségesen áll- és torok- görcs van jelen; — ha a rohamok szűnnek, szűnidőben hasznos szer az édeshigany mákonnyal;, vagy hánytató gyökér, horgany virág, gyökönke, büdös aszat. — Ezeken kivül megpróbálhatni a lágy meleg fördőket is. Mind ezen gyógyszerek mint mondám kétes sikerűek, a baj iszonyúságát tekintvén.

A terhesek körül mi szabályokra kell figyelmezni általában? — meglátjuk a követkézőkben. — Az étel legyen tápláló, nem igen fűszeres; a terhes el ne rontsa gyomrát; szomjúságát vizzel oltsa; ruhája sem

könnyű, sem elnyomó, szoros, nehéz ne legyen; nagy munkákat ne végezzen, magát sem anyagilag, sem szellemileg ne terhelje, ne erőtesse meg; az indulatokat kerülje; az alhas, különösen a nemző részek minden nemű izgatásától, ütéstől stb. ovakodjék; fekvése vizirányos légyen. A gyógyszerek alkalmazásakor a magzatot is tekintetbe kell venni, nehogy időtlen szülés következzék. A csikaró erős hashajtók, az aloe a többek közt, — továbbá a szénegek, a vasas vizek, hidegfürdők stb. nagy vigyázattal használtassanak; a has azonban a csorvától szabadon tartassék, a szóval terhest minden kül, és belső káros befolyástól őrizni kell.

3. A szülők és betegágyasok nyavalyái.

Szülés alatt a nő igen nagy életveszedelem közt van, mellyeket ugyan csaknem míndenkor le bir győzni a természet hatalmas életereje. Szülés alatt a szülőrészek megváltozvák, ingerelvék, néha meg is sértetnek; sokszor vérzések állanak be, vagy különbféle lobokra tétetik a nő hajlandóvá. — A szülő egészségét föltételező természeti jótékony birálat a gyermekágyi tisztulás, és a tejelválasztás. — Minthogy a terhesség s maga a szülés is inkább élettani, mint kórtani tárgyak; a betegágyas körüli minden orvosi munkálataink a következőkben határozódnak: — az első 24 óra alatt szorgalmasan kell vigyáznunk, nem áll-e be méhvérzés; a kisdedet nehány órák mulva az emlőkre kell tenni; a betegágyas 10—14 nap ágyban feküvén vigyázzon, nehogy meghűljön; kerülje az indulatoskodást; gyomrát megne terhelje, szeszes italoktól őrizkedjék; ha csorvás állapot van jelen, ezt a bélcsőből himboly olajjal legczélszerűbben ürithetni ki. Egyébiránt kórjeli gyógymódot kövessen az orvos. Az idetartozó különös betegségek:

a) A gyermek ágyi láz.

Sokan a gyermekágyast meglepő bármilly lázat gyermekágyi láznak (febris puerperalis) keresztelték el, mi ugyan nem állhat, minthogy különbféle lázaktól meglepethetik a gyermekágyas, és e láz külön kór a gyermekágyasban (feb-

ris in puerpera). — Kórjelei a gyermekágyiláznak; a has fájdalmasan fölpuffadt, úgyhogy néha a takaró súlyát sem szenvedheti; erőhanyatlás, igen gyors érütés; a tisztulás és tejelválasztás kimarad; étvágy- hiány; kiállhatlan szomj; hányás, erőtetés stb.—E betegsége 2—12-dik napján kezdődik a gyermekágyasnak, és 4—5 nap alatt halállal végződik, vagy ha e szomorú kimenetel mindjárt be nem állana is, ritkán lábbad fel a beteg; rendszerint áttételek történnek nemesebb életművekre, például az agyra, köles kütegek boritják el a beteget; a tej tályogokat képez; az emlők meggyuladnak és tályogok képlődnek bennök; gyakran vizkór is fejlődik ki. — A kórbonczolatkor a hashártyát, beleket, és méhet gyúladt állapotban találjuk, s nagy mennyiségű tejhez hasonló kiizzadmányt lelünk.

E kórt előhozzák különös hajlam mellett: a lelki indulatok; meghűlés, étrend elleni hibák; erős hashajtók; nehéz szülés; erőműves sértések stb.; — lényegét teszi pedig a lobos állapot. Gyakran járványilag uralkodik, s illyenkor ragályos jellemet ölt kivált a szűlőházakban; valódi okát ugyan ki nem magyarázhatjuk.

A gyermekágyi láz részint előleges gyógyitást kiván, részint a már kifejlődöttnek megtörését kell czélúl tűznünk. Azért is a terhesség végével sokszor járjon a terhes szabad légen, minden ártalmas befolyásokat kerülvén, hogy a mennyire lehető, a legegészségesebb terhes állapotban tarthassa meg magát. Ha nagyon vérmes, kevéssel szűlés előtt eret kell rajta vágatni. — Midőn a láz kiütött, mellynek jelleme lobos: lobellenes hashajtókat kell belsőleg adnunk. Ha a tejelválasztás megszűnt, ezt az emlőkre rakott szivó köppölyökkel, meleg borogatásokkal kell előhivnunk. A betegágyi tisztulás elmaradtával pedig belsőleg pórist adunk, a nemző részekre nadályokat rakunk, és a méhhüvelybe lágyitó fecskendéseket teszünk, vagy a mi még jobb: a nemző részekre meleg borogatásokat rakunk; a hányásrai ösztönt hánytató gyökér porral igyekszünk legyőzni. Ha a lobos állapot nagy fokot mutat; érvágás, nadályok, és véres

köppölyök ajánltatnak; belsőleg a fájdalom enyhitésére borostyánnegyviz, gyökönke és más illy idegre ható szerek, vagy édeshigannyal vegyitett mákony, jó szolgálatot tesznek. A kiizzadmány ellen belsőleg édes higany, külsőleg káforos lél és higany- kenőcs bekenése hasznos. Ha ideges tünemények mutatkoznak: gyökönkét, kappanőrt, pézsmát adunk; — midőn a láz rothasztó jellemet ölt: kina, káfor, vilsav, kénsav segithetnek. —

b) A betegágyas fehér tompordagja. (Leucophlegmasia dolens puerperalis).

Ez hirtelen támadott daganat a tomporon, melly a csiptájról a czombokra, és sokszor a nemző részekre is elterjed; igen erős lázzal lép fel; a beteg ágy 6—14 napján támad, 8—14 nap alatt alkalmas segitség hiányában halállal végződik. — A betegágyi lázzal rokonos kór; előhozatik a medencze nyirkedényeinek a terhesség alatti nyomás következtében kifejlett gyuladása s a bőven kiválasztot nyírknek a sejtszövetbe lett átszürödése által; más okai azok, mellyek a betegágyi lázéi. — A gyógyjavallat itt a gyuladás megtörését, és a kiizadmány, vagy átszűrődött nyirk fölszivodását tűzi ki főczél gyanánt. Az elsö megtörténik vérbocsátás, lobellenes sók, és piros gyüszüvirág használata mellett; a másodikat higanyos kenőcs, oszlató száraz borogatások viszik véghez; vagy ha a tályog teljesen kifejlett, föl kell nyitni azt, és a nedvességet kiüritvén, a gyógyúlást bevárni. —

4. Tejözön (Calactirrhoea.

Ha a tej iszonyú mennyiségben választatik el, a betegágyas egészségét lerontja, minthogy az áthasonlitás és tápkészités folyamát megzavarja; erőhiányt, reszketést, görcsöket, tüdővészt, aszkórt, vizkórt stb. — vagy halált is okozhat.

Okai: a sok szoptatás, vagy több gyermek szoptatása ugyan akkor; a havitisztulás elmaradása; leverő lelkiindulatok. — Hol nagy az ingerlékenység, lobellenes rendszabály, széksó, tiszta borkő, Haller sava, lobellenes hashaj-

tók szükségesek, — ha nagy gyöngeség állott be, föl kell hagyni a szoptatással, és tápláló élés, keserü erősitő szerek, kína, izlandi zuzmó, vas stb. hoznak kivánt segélyt.

5. Magtalanság (sterilitas).

Magtalanságnak nevezzük azon rendellenes női állapotot, midőn a nő természetileg képtelen a fogamzásra, vagy midőn erőmüves akadályai vannak a közösülésnek, és a fogamzásnak. Okai tehát a magtalanságnak: a méhhüvelyzár (atresia vaginae), a méh hüvely görcsös összehuzódása vagy kitömülése; a méh életművi hibái, összenövése, kőkem; pöfeteg; hószám- hiány, bő havitisztulás, fehér folyás, lelki indulatok, rosz táplálat, ingerhiány; hideg vérmérséklet; nagy érzékenység, melly a nőszülés alatt görcsökben tör ki; gyakori vagy erőszakos közösülés; — ide tartozik az is, ha a nő és férfi közt illő erőnyi viszony nincsen (proportio dynam). vagy ha a nő bizonyos korcsvegyben és senyvben szenved. — A gyógymódot illetőleg először az okokat kell elháritani; továbbá pedig a nemző részeket erősiteni, zsongitani. E czélból jó szerek: a vas készitményi vasas meleg fördők, vagy hideg és tenger fördők.

6. Fehér folyás.

A fehérfolyás ollyan kór, midőn az asszonyi nemző részek takonyhártyája minden buja senyv nélkül mennyiségére s minőségére nézve rendetlen fehér, sárgás, sőt zöldes sárga, sürü vagy vékony, néha csipős büdös nyálkát önt ki a méhhüvelyen át. — Ennek szörnyű következményei lehetnek, ha gyógyitása elmulasztatik, igy erőtlenség, étvágyvesztés, nehéz lélekzés, nőidegkor, aszláz, gyuladás, elfajulások. —

A kórismét tekintve figyelnünk kell, nincs-e jelen méhkőkem (scirrhus uteri), melly okául s okozatául is szolgálhat a fehérfolyásnak; ennek kórjelei: szúró, égető, szaggató fájdalom a medenczében, büdös kifolyás, elnyomott, vagy túlos tisztulás, senyves külem, — bizonyossá teszen pedig a vizsgálás.

Okai a fehérfolyásnak: az ülő életmód, nagyon tápláló ételek, meleg italok, nedves lég és lakás; meghűlés; a nemző részeknek kohos, vagy izzó szén általi melengetése a nemi ösztönnek képzelgések általi ingerlése, önfertőzés; gyakori nőszülés; huratos, csúzos, bőrküteges, görvélyes áttételek; aranyér- s hószám elnyomása, kökem, pöfetegek a méhben stb. A gyógyitást illetőleg, az okokat szükség elháritanunk; eleintén a lobos állapot ellen dolgozunk helybeli vérbocsátások, lágyitó főzetek, sziksó, szalamia só stb. által; hol már erőhiány fejlett ki, hasznos a test hideg vizzeli mosogatása, belsőleg erősitők; kopai balsam, a gyantás mézgák, összehuzó szerek, mint a rataunhia, kiná, timsó, kénsavas vaséleg, vasas vizek; — külsőleg: tisztaság s fecskendések ajánlandók, e czélra jó szerek: a cserfa, fűz- és diófa héjj és level főzetek; kina s bürök főzet édes higannyal, horggáliczczal, timsóval, pokolkővel, összehúzó erősitő fördők.

Jegyzés. A nők nemző részeinek, emlőinek gyuladásairól, ezeknek számtalan következményeiről, s a nöidegenkórról (hysteriasis) stb. szóllanom az értekezés korlátoltsága nem engedi.

Theses defendendae.

1. Forcipis in parturientibus cauta ac crebrior applicatio melior, quam ejusdem pro casibus gravissimis reservatio.
2. Cephalotribe non in omnibus, sed in plerisque casibus (ubi caput diminuendum) perforatorio praeferenda.
3. Medicus aeger, pessimus aeger.
4. Plessimeter et tubus Laenecii sunt arma medico diagnosim molienti inevitabilia.
5. Male curat morbos exanthematicos, qui cutim solam respicit.
6. Nulla operatio tantam requirit solertiam, atque experientiam, quam herniotomia.
7. Naturam domi noscere plus utilitatis adfert Patriae, quam si illam terrarum scrutamur exterarum.
8. Prognosim medicus non ductu animi, sed intellectu et conscientia statuere debet.
